

Een kritische beschouwing op microkrediet

Microkrediet wordt een belangrijke rol toegedicht in de strijd tegen de wereldwijde armoede. De stemming onder beleidsmakers en ontwikkelingsorganisaties is bijna euforisch. Recent onderzoek toont aan dat de bijdrage van microkrediet aan vermindering van de armoede niet moet worden overschat.

Recente cijfers van de Verenigde Naties wijzen uit dat in 2002 bijna één vijfde van de wereldbevolking in extreme armoede leefde en moest rondkomen van minder dan één dollar per dag. Vaak wordt het gebrek aan mogelijkheden om krediet te verkrijgen via banken of andere financiële instellingen gezien als één van de belangrijkste oorzaken waardoor een groot deel van de bevolking in laagontwikkelde economieën zich niet aan de armoedesituatie kan ontworstelen. Recentelijk is de toegang tot krediet voor de armen in laagontwikkelde economieën echter verbeterd dankzij de oprichting van zogenaamde microkredietprogramma's. Vooral gedurende de afgelopen tien jaar is het aantal programma's toegenomen. Bekende voorbeelden zijn de Grameen Bank in Bangladesh, Banco Sol in Bolivia en Bank Rakyat

in Indonesië. Vooral het systeem van groepsleningen zoals ontwikkeld door de Grameen Bank heeft inmiddels in vele landen navolging gehad. Tussen eind 1997 en eind 2005 steeg het aantal programma's van 618 tot 3.133. Het aantal mensen dat een krediet ontving steeg in dezelfde periode van 13,5 miljoen tot 113,3 miljoen, waarvan 84 procent vrouwen. In 2005 ontvingen in totaal 81,9 miljoen mensen met een inkomen van minder dan één dollar per dag een krediet via een microkredietinstelling (Daley-Harris, 2006).

Deze snelle ontwikkeling heeft ertoe geleid dat microkrediet een belangrijke rol wordt toegedicht als het gaat om de strijd tegen de armoede. Deze visie wordt ondermeer verwoord in de zogeheten Millennium Development Goals van de VN. In dit document wordt een alomvattend plan ontvouwd waarmee in 2015 de armoede met de helft moet zijn verminderd ten opzichte van de situatie aan het begin van de twintigste eeuw. Recentelijk is de aandacht voor microkrediet en het belang van dit instrument in de strijd tegen de armoede verder versterkt nadat Muhammad Yunus, oprichter van de Grameen Bank, in oktober van 2006 de Nobelprijs voor de vrede in ontvangst mocht nemen. Dit alles

**NIELS HERMES EN
ROBERT LENSINK**
Onderzoekers aan de Rijks-
universiteit Groningen

heeft tot een welhaast euforische stemming geleid onder beleidsmakers en hulporganisaties over de potentiële mogelijkheden van microkrediet. De vraag is echter in hoeverre microkrediet daadwerkelijk kan bijdragen tot een significante vermindering van de armoede in de wereld.

Microkrediet: een korte beschrijving

Microkredietinstellingen hebben tot doel financiering ter beschikking te stellen aan kleine projecten die worden uitgevoerd door personen die geen toegang hebben tot commerciële banken. Vaak worden deze instellingen door Westerse donoren, ngo's of commerciële banken financieel gesteund. Zij lenen of geven geld aan de microkredietinstellingen die het vervolgens weer uitlenen aan plaatselijke kleine ondernemingen. De bedragen die daarbij worden uitgeleend zijn gering: leningen zijn meestal niet groter dan enkele tientallen tot honderden euro's. Volgens recente gegevens van de Mixmarket – een platform op het internet, waar informatie over de activiteiten en de financiële gegevens van een groot aantal microkredietprogramma's worden uitgewisseld; website www.mixmarket.org – bedroeg een lening in 2005 gemiddeld ongeveer 470 dollar.

Microkredietinstellingen maken gebruik van instrumenten die de kosten van het lenen van geld aan de armste bevolkingsgroepen zoveel mogelijk dienen te reduceren. Het grootste probleem van het lenen aan deze groepen is dat de informatiekosten relatief hoog zijn ten opzichte van de omvang van de lening hoog. Het gaat hierbij vooral om kosten die gereleateerd zijn aan het verminderen van het risico van verborgen informatie (*adverse selection*) en van verborgen beslissingen (*moral hazard*) door de leners. Commerciële banken gebruiken een aantal methoden om deze standaardproblemen op te lossen. Zo worden potentiële kredietnemers aan een uitgebreid vooronderzoek onderworpen; voorts dienen zij in een aantal gevallen gedurende de looptijd van het project te rapporteren over de voortgang. Deze methoden zijn echter te kostbaar wanneer het gaat om leningen van slechts enkele honderden euro's en/of wanneer potentiële cliënten in afgelegen gebieden wonen. Daarnaast vragen banken in vele gevallen om een onderpand dat kan worden opgeëist op het moment dat de verstrekte lening niet kan worden terugbetaald. Voor de allerarmsten is dit laatste meestal geen optie, omdat zij geen waardevolle bezittingen hebben die als onderpand kunnen dienen.

Microkredietinstellingen maken in principe gebruik van dezelfde methoden. Deze methoden worden echter daar waar mogelijk aangepast aan de lokale omstandigheden, zodanig dat de informatiekosten zoveel mogelijk kunnen worden verminderd. Het bekendste voorbeeld daarvan is het gebruik van groepsleningen. Groepsleningen zijn schuldcontracten met collectieve aansprakelijkheid. Hierbij wordt een lening verstrekt

De vraag is echter in hoeverre microkrediet daadwerkelijk kan bijdragen

aan een persoon in een groep. Indien één lid van de groep niet betaalt, moet de rest van de groep de lening van het niet-betalende lid terugbetalen. Indien dit niet gebeurt, stopt de kredietverlening aan alle leden van de desbetreffende groep. Een specifieke eigenschap van een groepslening is dus dat ze leidt tot onderlinge financiële afhankelijkheid, waarmee problemen van adverse selection en moral hazard, althans in theorie, kunnen worden opgelost.

Groepsleningen zijn overigens zeker niet de enige vorm van kredietverlening aan de armste bevolkingsgroepen.

Microkredietprogramma's maken ook gebruik van individuele leningen. Bij individuele leningen worden de informatiekosten gereduceerd door een regelmatig contact tussen kredietnemer en kredietgever op te bouwen, gebruik te maken van op de cliënt toegesneden vormen van onderpand en toegang tot nieuwe en grotere leningen in het vooruitzicht te stellen indien de huidige lening op tijd wordt terugbetaald. Toch zijn groepsleningen nog steeds de belangrijkste vorm van kredietverlening, althans wanneer gekeken wordt naar het aantal mensen dat een lening ontvangt (Lapenu en Zeller, 2001). Daarom richten wij ons in het vervolg van dit artikel vooral op dit type kredietverlening.

Positieve bijdragen en de kritiek

De voorstanders van microkrediet wijzen erop dat microkrediet een wezenlijke bijdrage kan leveren aan de vermindering van de armoede (Littlefield et al., 2003; Dunford, 2006). Toegang tot krediet kan bijdragen tot een blijvende verhoging van het inkomen via investeringen in inkomensgenererende activiteiten en tot een mogelijke diversificatie van inkomensbronnen; het kan bijdragen tot het accumuleren van activa; het kan de kwetsbaarheid ten gevolge van onverwachte gebeurtenissen zoals ziekte, droogte en misoogsten verminderen; en het kan een bijdrage leveren aan de verbetering van de scholing, gezondheids situatie en huisvesting van de kredietnemer. Daarnaast kan microkrediet vooral bijdragen aan een versterking van de economische en sociale positie van de vrouw in de samenleving. Ten slotte kan het effect van microkrediet verder reiken dan alleen de verbetering van de situatie van de kredietnemer, namelijk in geval er sprake is van positieve *spill-over* effecten.

Ondanks het overwegend positieve beeld is er ook de nodige kritiek op de gedachtegang dat microkrediet een belangrijke bijdrage kan leveren aan het verminderen van het armoedeprobleem.

Verschillende critici van microkrediet wijzen erop dat in veel gevallen de allerarmsten er niet mee worden bereikt (Scully, 2004) of doelbewust worden uitgesloten van deelname (Simanowitz, 2002). Ten eerste besluiten de allerarmsten vaak zelf om niet deel te nemen vanwege een gebrek aan zelfvertrouwen of vanwege het feit dat zij het risico van een lening te groot vinden (Ciravegna, 2005). Ten tweede worden zij bij groepsleningen vaak niet door andere groepsleden gevraagd of geaccepteerd juist vanwege hun zwakke economische situatie (Hulme en Mosley, 1996). Ten derde komt het voor dat stafleden van microkredietinstellingen een voorkeur hebben voor het uitsluiten van de allerarmsten, omdat kredietverlening aan deze groep wordt gezien als risicovoller en bewerklijker (Hulme en Mosley, 1996). Ten slotte kan in sommige gevallen de opzet van een programma zelf leiden tot uitsluiting van de allerarmsten. Het gaat daarbij om zaken als het verplicht stellen van besparingen, de minimale omvang van de lening die moet worden afgenomen, het moeten hebben van een bedrijfje alvorens de lening kan worden verstrekt, et cetera (Mosley, 2001).

Sommige critici betogen dat voor de allerarmsten krediet slechts één van de vele factoren is waaraan het hen ontbreekt (Tranovich, 2005). Zij zijn vooral bezig met overleven in plaats van het opzetten van inkomensgenererende activiteiten en hebben behoefte aan directe voedselhulp, schoon water, een veilig onderkomen, etc. Door de nadruk op krediet te leggen, worden deze voor de allerarmsten belangrijkere zaken op de achtergrond geplaatst.

Kritiek is er ook op het feit dat groepsleningen tot hoge transactiekosten kunnen leiden voor de groepsleden. Een van de uitgangspunten van groepsleningen is dat dit de kosten van monitoring drastisch reduceert, omdat groepsleden in dezelfde gemeenschap leven en elkaar daarom goed kennen. Zij zullen daarom

ook tegen lagere kosten risico's van projecten inschatten en moral hazard gedrag herkennen. Dit gaat echter voorbij aan het feit dat groepsleden soms ver van elkaar kunnen wonen en tijd en energie moeten steken in het bezoeken en beoordelen van elkaars projecten. Daarnaast wordt in veel microkredietprogramma's gebruik gemaakt van regelmatige groepsbijeenkomsten. Tijdens deze bijeenkomsten wordt informatie uitgewisseld over projecten, worden betalingsproblemen besproken en worden de periodieke rente- en aflossingsbetalingen verzameld. Ook aan deze bijeenkomsten kunnen zeer hoge kosten zijn verbonden (Murray en Lynch, 2003). Deze hoge kosten reduceren de positieve bijdrage die toegang tot krediet kan hebben op de inkomenspositie van de leden.

Ook wordt betoogd dat individuen met succesvolle, groeiende projecten door groepsleningen worden belemmerd in hun ontwikkeling, omdat de omvang van de lening die zij nodig hebben om verdere groei mogelijk te maken het niveau van de groepslening overstijgt (Khawari, 2004).

Ten slotte wordt kritiek geleverd op de effecten van microkrediet op de positie van de vrouw. Veel programma's richten zich specifiek op vrouwen. Uit onderzoek blijkt dat vrouwen meer discipline opbrengen met betrekking tot het terugbetalen van het krediet. Bovendien besteden zij een groter deel van hun inkomen aan de verbetering van de scholing en gezondheid van hun kinderen (Pitt en Khandker, 1998). In die zin spelen vrouwen dus een belangrijke rol in het verminderen van de armoede van hun gezin. Critici stellen echter dat in de praktijk vrouwen de lening weliswaar ontvangen, maar dat de man vervolgens het geld gebruikt, vaak voor eigen doeleinden. Daarmee verliest de vrouw de controle over de lening en dus over de terugbetaling terwijl zij hiervoor wel verantwoordelijk is (Goetz en Gupta, 1996). Bovendien gaan daarmee bovengenoemde positieve externe effecten op de economische en sociale positie van de overige gezinsleden verloren.

De bijdrage van microkrediet: meetproblemen en resultaten

De discussie over de voordelen van en de kritiek op microkrediet in de strijd tegen de armoede schreeuwt om een gedegen empirische analyse van de verschillende standpunten. Het is daarom opvallend dat er tot nu toe zo weinig goede studies zijn gedaan naar de bijdrage van microkrediet aan het verminderen van de armoede. Probleem is hoe de bijdrage precies dient te worden gemeten. Daarbij staan drie onderling gerelateerde vragen centraal: welke bijdrage wordt het belangrijkste geacht; worden de allerarmsten bereikt of zijn de kredietnemers vooral te vinden in hogere inkomenscategorieën; en hoe verhoudt zich de verbetering van de positie van de allerarmsten ten opzichte van de gemaakte kosten voor de samenleving als geheel?

De bijdrage van microkrediet wordt in de meeste studies gemeten door middel van een vergelijking van een groep van ontvangers van krediet met een groep die geen krediet heeft ontvangen. Dit kan om verschillende redenen problematisch zijn. Allereerst kan een verschil tussen individuen met en zonder krediet ten onrechte worden gezien als het resultaat van het ontvangen van krediet. Een tweede probleem is dat microkredietinstellingen hun activiteiten mogelijk ontplooiën in gebieden waar al enige economische activiteit bestaat om zo de kans op een succesvolle bijdrage aan het verbeteren van de economische situatie van hun cliënten te vergroten. Een vergelijking tussen individuen met en zonder krediet wordt daarmee echter onzuiver, omdat de kenmerken van de twee groepen ex ante op een cruciaal punt (namelijk de mate van economische activiteit) al verschillend zijn (Armendáriz de Aghion en Morduch, 2005). Er zijn veel studies gedaan naar de bijdrage van microkrediet. Slechts enkele van deze studies zijn gepubliceerd in gerenommeerde internationale tijdschriften, waardoor de kwaliteit moeilijk op waarde is te schatten. Toch zijn er op basis van het beschikbare onderzoek enige conclusies te trekken.

Om te beginnen concludeert het merendeel van de studies dat microkrediet een positief effect heeft op de armen. Microkrediet kan dus een positieve bijdrage leveren aan de oplossing van het armoedeprobleem. Dat lijkt goed nieuws. Er is echter veel discussie

over de vraag of microkrediet een positief effect heeft op de allerarmsten. Hier dient zich een nieuw methodologisch probleem aan: identificatie van de allerarmsten is in een aantal gevallen niet eenduidig vast te stellen (Dunford, 2006). Desalniettemin suggereren studies van Khandker (2005) en Eda Rural Systems dat met name de allerarmsten profiteren van microkrediet. De bijdrage lijkt echter in absolute zin bescheiden. Uit de studie van Khandker (2005) blijkt bijvoorbeeld dat de totale vermindering van het armoedeniveau slechts één procentpunt per jaar bedraagt. Een groot deel van de beschikbare empirische studies komt ook tot de conclusie dat de effecten van microkrediet op de allerarmsten gering zijn (Hulme en Mosley, 1996; Amin et al., 2003; Copestake et al., 2005).

Daarnaast dient de vraag te worden beantwoord tegen welke kosten de eventuele resultaten worden geboekt. Zelfs indien kan worden aangetoond dat microkrediet een positieve bijdrage levert aan het verminderen van de armoedeproblematiek, dan nog rijst de vraag of dezelfde resultaten niet ook zouden zijn geboekt met andere instrumenten tegen lagere kosten. Microkrediet is een kostbaar instrument. Recent onderzoek laat zien dat de meeste microkredietprogramma's nog steeds afhankelijk zijn van subsidies van donoren (Cull et al., 2007). Een belangrijke, maar ook controversiële vraag is of deze langdurige subsidies te rechtvaardigen zijn. Deze vraag kan echter nog niet worden beantwoord vanwege het ontbreken van goed empirisch onderzoek op dit terrein. Tevens rijst de vraag of donorgeld vanuit een welvaartsperspectief op de meest efficiënte wijze wordt aangewend, of dat andere donorprojecten wellicht een sterkere verbetering van de positie van de allerarmsten opleveren.

Microkrediet: dé oplossing voor het armoedeprobleem?

De vraag of microkrediet wezenlijk bijdraagt aan de vermindering van de armoede in de wereld, en of microkrediet de meest efficiënte methode is ter vermindering van de armoede, kan volgens ons nog niet met een duidelijk ja worden beantwoord. Er is behoefte aan meer overtuigend empirisch bewijs. Tevens zij opgemerkt dat de bijdrage van micro-

krediet in absolute zin dient te worden gerelativeerd. Ondanks de significante toename van het aantal allerarmsten dat een lening van een microkredietinstelling ontvangt, werd in 2004 nog steeds maar zes procent van alle mensen met een jaarinkomen van minder dan 365 dollar bereikt (Daley-Harris, 2006). Naar onze mening zal daarom het instrument microkrediet alleen nooit in staat zijn om een significante vermindering van de armoede in de wereld te bereiken. Daarvoor moeten additionele inspanningen

Naar onze mening zal daarom het instrument microkrediet alleen nooit in staat zijn om een significante vermindering van de armoede in de wereld te bereiken

worden gepleegd op het terrein van de toegang tot scholing, en gezondheidszorg, en verbetering van de infrastructuur en de juridisch/institutionele vormgeving van een land.

Bovendien is er recentelijk een trend ingezet, waarbij meer en meer wordt afgestapt van de praktijk van groepsleningen, mede vanwege de hoge transactiekosten. Zelfs de pionier op het gebied van groepsleningen zoals de Grameen Bank is nu deels overgestapt op individuele leningen. Deze ontwikkeling, die een gevolg is van de toenemende commercialisering van de traditionele microfinancieringsinstellingen, lijkt niet erg hoopvol voor de allerarmsten, en wel om de volgende reden. Financiële levensvatbaarheid van microkredietinstellingen vereist dat er meer de nadruk wordt gelegd op leningen van grotere omvang met lagere transactiekosten. Individuele leningen zijn hiervoor meer geschikt dan groepsleningen. Dit wordt bevestigd door een recente studie van Cull et al. (2007), waarin wordt aangetoond dat individuele leningen, in vergelijking met groepsleningen, financieel levensvatbaarder zijn. De keerzijde hiervan is echter dat de bijdrage van individuele leningen aan de verbetering van de positie van de allerarmsten veel geringer is dan die van groepsleningen.

Een wellicht hoopvolle ontwikkeling komt uit onverwachte hoek. Commerciële banken (in Nederland o.a. de ABN AMRO, ING en Rabobank), raken steeds meer betrokken bij microfinanciering. Deze banken zijn in principe in staat om financiering voor de armen te bieden, zonder daarbij afhankelijk te zijn van subsidies. Commerciële banken hebben namelijk een gediversifieerde leenportefeuille en kunnen de leningen aan armen financieren door middel van kruislingse subsidiëring. De vraag dient zich dan aan waarom commerciële banken bereid zijn om leningen aan de armen te verstrekken. Gedeeltelijk kan deze trend worden verklaard uit de toenemende aandacht voor sociaal verantwoord ondernemerschap. Veel belangrijker is waarschijnlijk dat banken door middel van het verstrekken van gesubsidieerde leningen aan de armen deze leners aan zich proberen te binden, zodat zij er in de toekomst winstgevendere leningen aan kunnen verstrekken. Ook hiervoor geldt echter dat het belang van deze ontwikkeling voor de verbetering van de positie van de allerarmsten nog volstrekt onduidelijk is.

Concluderend dient derhalve te worden gesteld dat de mogelijke bijdrage van microkrediet aan het verminderen van het wereldwijde armoedeprobleem vooralsnog niet moet worden overschat.

LITERATUUR

- Amin, S. et al. (2003) Does microcredit reach the poor and vulnerable? Evidence from Northern Bangladesh. *Journal of Development Economics*, 70, 59–82.
- Armendáriz De Aghion, B. en J. Morduch, (2005) *The economics of microfinance*. Cambridge: MIT Press.
- Ciravegna, D. (2005) *The role of microcredit in modern economy: the case of Italy*. www.flacso.or.cr/fileadmin/documentos/FLACSO/Ciravegna2.DOC
- Copestake, J. et al. (2005) Monitoring the diversity of the poverty outreach and impact of microfinance: a comparison of methods using data from Peru. *Development Policy Review*, 23, 703–23.
- Cull, R. et al. (2007) Financial performance and outreach: a global analysis of leading microbanks. *Economic Journal*, 117, F107–33.
- Daley-Harris, S. (2006) *State of the Microcredit Summit Campaign Report 2006*. Washington DC: Microcredit Summit Campaign.
- Dunford C. (2006) *Evidence of microfinance's contribution to achieving the Millennium Development Goals. Freedom from Hunger*. http://microfinancegateway.org/files/35795_file_Evidence_on_MDGs_Dunford.pdf
- Goetz, A.M. en R.S. Gupta (1996) Who takes the credit? gender, power, and control over loan use in rural credit programs in Bangladesh. *World Development*, 24, 45–63.
- Hulme, D. en P. Mosley (1996) *Finance against poverty*. London: Routledge.
- Khandker, S.R. (2005) Microfinance and poverty: evidence using panel data from Bangladesh. *The World Bank Economic Review*, 19, 263–86.
- Khawari, A. (2004) *Microfinance: does it hold its promises? a survey of recent literature*. Ongepubliceerd manuscript 276, Hamburg Institute of International Economics.
- Lapenu, C. en M. Zeller (2001) *Distribution, growth and performance of microfinance institutions in Africa, Asia and Latin America*. Ongepubliceerd manuscript 114, Washington DC: IEPRI.
- Littlefield, E. et al. (2003) *Is microfinance an effective strategy to reach the Millennium Development Goals?* CGAP Focus Note 24. <http://www.cgap.org>
- Mosley, P. (2001) Microfinance and poverty in Bolivia. *Journal of Development Studies*, 37, 101–32.
- Murray, I. en E. Lynch (2003) *What do microfinance customers value?* Women's World Banking: What Works. http://www.womensworldbanking.org/English/PDF/Focus%20Note%201%20What%20Customers%20Value_April04.pdf
- Pitt, M.M. en S.R. Khandker (1998) The impact of group-based credit programs on poor households in Bangladesh: does the gender of participants matter? *Journal of Political Economy*, 106, 958–96.
- Scully, N. (2004) *Microcredit no panacea for poor women*. Washington DC: Global Development Research Centre. <http://www.gdrc.org/icm/wind/micro.html>.
- Simanowitz, S. (2002) *Microfinance for the poorest: a review of issues and ideas for contribution of Imp-Act*. ImpAct – Improving the impact of microfinance on Poverty: An Action Research Programme. <http://www.microfinancegateway.org/content/article/detail/3395>
- Tranovich, A. (2005) *The hope and hype of microcredit*. Inter Press Service News Agency. <http://www.ipsnews.net/news.asp?idnews=29851>